РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р **Яни Михайлов Милчаков**
на дисертационен труд
на **Радостина Диянова Петрова**
на тема

ЛИТЕРАТУРНИЯТ ЖИВОТ НА МЕЖДУВОЕННА ПОЛША В МЕМОАРНАТА ЛИТЕРАТУРА

за присъждане на образователната и научна степен **„доктор“** по направление 2.1 Филология – Литература на народите от Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Полска литература)

Научен ръководител: проф. д-р **Калина Бахнева**

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със Заповед № Рд 38-452/ 30.06. 2016 г. съм определен за член на Научното жури по защитата на дисертационния труд на Радостина Петрова на тема *”Литературният живот на междувоенна Полша в мемоарната литература”*. Докторската теза е разработена на 314 страници, от които 262 обхваща основният текст, 9 страници съдържат библиографския апарат, а 41 страници включват биобиблиографско приложение с писателски персоналии. Приложеният от докторантката комплект материали на хартиен и електронен носител е в съответствие изискванията на ЗРАСРБ и с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на СУ „Св. Климент Охридски”. Публикуваните досега в научния печат като статии части от дисертацията и тематично пряко свързани с нея текстове представят изследователските интереси и резултатите от работата на Радостина Петрова сред славистичната литературоведска общност. Като структурно оформяне, графична архитектоника, начин на цитиране и посочване на използваната научна литература докторската теза и авторефератът са изпълнени според стандартите.

Радостина Диянова Петрова е родена през 1988 г. в гр. Русе, където завършва СОУ „Христо Ботев” (2007 г.) и Славянска филология с профил полски език, литература и култура в СУ „Св. Климент Охридски” (2012 г.). От февруари 2013 г. е редовен докторант по история на полската литература към Катедрата по Славянски литератури на СУ „Св. Климент Охридски”. Води семинарни занятия на студентите полонисти от

есента на 2013 г. Автор е на 5 научни статии по темата на дисертационния труд, публикувани или предадени за публикуване в славистични сборници и научна периодика, включително и една публикация на полски език. В рамките на докторантурата специализира Силезийския университет в гр. Катовице, Полша. Участва в подготовката на тематични броеве на „Литературен вестник", посветени на Юлиан Тувим (2013), полския литературен репортаж (2014), съвременната полска литература (пролетта на 2016), Йежи Гедроич и „Култура" (есента на 2016). Превежда специализирана научна литература от полски език за „Литературен вестник" и сп. „Литературата". Член е на редколегията на сп. Littera et Lingua. Участва активно в инициативи за популяризиране на полската култура в България, организирани от Полския институт в София.

2. Актуалност на тематиката и методология на изследването

Актуалността на разработената от Радостина Петрова тема трябва да бъде оценена като категорично достойнство не само с обща и рутинна констатация, че без думи като „памет", „история", „маргинални наративи" vs „Голям разказ"„идентичност" днес трудно можем да си представим изобщо текст на модерен хуманитарист, макар и понякога да сме свидетели на доста „артистично" боравене с тях. Изследването на писателската мемоаристика в литературносоциологическия контекст на конкретен период е интересна идея, реализирана със силен резултат в работата. *"Литературният живот на междувоенна Полша в мемоарната литература"* актуализира и свързва два важни проблема, които относително рядко са разработвани в синхрон. Докторантката определя като предмет на проучване в дисертацията си мемоарите на писатели, чиито творчески дебюти, писателски кариери, критически и читателски рецепции се осъществяват в полския литературен живот през 20-те и 30-те години на XX в. Радостина Петрова заявява като основна методологическа задача на своето изследване „да изясни по какъв начин и в каква степен този тип източници могат да бъдат полезни в работата на литературния историк". Докторантката работи върху труда и последователно постига поставената цел в активен и високоерудиран диалог с идеи, книги и студии, които са особено представителни за серия интелектуални тенденции и влиятелни концепции в историческия ход на хуманитарните науки от края на XX-началото на XXI в. При всички различия между тях, които са обясними със специфичните подходи, аналитичните апарати и познавателни цели на литературната

теория, семиотиката, теория на комуникацията, културната антропология, херменевтиката, Новия историзъм, социологията на културата, постколониалните студии, те очертават картината на истински архивистко-откривателски, творчески, издателски и (хипер)интерпретаторски „бум" на (авто)биографистиката и мемоаристиката. Партнира на тези търсения силният и траен читателски интерес както към стабилизирани от писателски пера разпознаваеми жанрове в „литературата на спомена", така и към „странни" текстове, чиято „хибридност" се съпротивлява на всеки стандартен класификаторски опит (случаят с „*Видрица*" на поп Минчо Кънчев у нас е особено знаменателен в такъв аспект).

В условната ска́ла по значимост на думите и делата на индивидуалния човек за другите и външния свят тази линия обхваща спомените на исторически личности, политици, културни фигури, писатели, творци в различни изкуства, но и казаното за преживения живот от обикновени хора, анонимни представители на отделни професионални групи (напр. железничарите, каквото изследване има в полската биографистика), е/имигрантски общности, алтернативни субкултури (като хипитата) – до травмиращите *oral stories* на оцелели от Холокоста и ГУЛАГ, на преживели от всяка една от трите страни в постюгославския конфликт, и т.н. Като добавка към доста противоречивото реноме на „*жанра -протей*" преди години Пол де Ман и Пиер Бурдийо нарекоха многожанровата „свидетелска литература" „*разобличение*" и „*илюзия*", Дерида – „*спектрална виртуалност на симулакъра и според това - на лъжата или на фрагментираното истинно*". Други днес говорят патетично за „*епистемологична революция на литературата на свидетелството*", някои – за „*смърт на литературната фикция под триумфа на (авто)биографичния наратив*" и т.н. .

Трудът на Радостина Петрова се появява и в момент, когато в литературоведската и интердисциплинарната хуманитаристика преживяват видима реактуализация и активен изследователски интерес литературносоциологически реалии и категории като „институция", „поколение", литературна среда (център, периферия, маргиналия, „паралитература") литературна география, регионалистика, социален и икономически статус на писателската професия, конюнктура на книжния пазар, цензура и социален контрол над литературата, стратификация на литературната публика, социализирани реакции на читателя и т.н. Теоретичното предизвикателство пред авторката е още по-сериозно пред силните традиции и изключителните постижения на полската литературна социология, която Радостина Петрова познава много задълбочено,

осмисля творчески и прилага фунционално. С деликатен баланс между „литературно”, „комуникационно” „социологическо” и „аксеологическо” в това изследователско поле с висока степен на познавателна, дисциплинарна и терминологична автономия от началото на XX в. дословно до наши дни, (в които под заглавие „*Завръщането на поколението*” излезе тематичният брой на авторитетното полско списание „Текстове Друге”), е създаден внушителен корпус оригинална научна литература. Тя съдържа стройни емпирични изследвания върху количествените параметри и релации между писател, литература, общество, книжна продукция и читатели, силни теоретични студии, оригинални концепции, осъществени в непреходните по значение книги на Ст. Скварчинска (по-конкретно за социокомуникативната приложимост на литературните текстове от 1932 г.) и К. Вика (за литературните поколения), дескриптивни модели,, практически програми и изследователски проекти върху литературната култура (С. Жулкевски, К. Бартошински, Х. Маркевич, К. Дмитрук, Я. Лалевич, Я. Славински, Е. Балцежан, М. Страшевска, С. Фрибес и др.). Докато например в България статии, студии, монографии и книги, съдържащи в заглавието си „социология на литературата” се появяват рядко и изолирано от литературоведския „мейнстрийм” (което дава всички основания на докторантката с висока теоретична взискателност да не ги отбележи и библиографски), интензивният ритъм, предметното богатство, методологичното разнообразие и амбициите на полската социология на литературата логично насочват (суб)дисциплината вече към авторефлективния проблем за (мета)теоретичната интеграция на студиите под нейния познавателен и интерпретаторски знак. Минимум координиран интердисциплинарен синтез в такъв смисъл е желан и безусловно необходим, поне като научно и интелектуално противодействие срещу механичния емпиризъм, различните позитивистки и марксистки рецидиви с общия им деспецифизиращ редукционизъм в подхода към една всеобхватна (ако решим да избегнем по-драстичното определение - „всеядна”) тема, каквато е „литература и общество”. Като цел интеграцията обаче изглежда утопична или постижима само в абстракция - извън употребяваното „в движение” от мнозина „литературно поле” на П. Бурдийо остават много неусвоени литературносоциологически пространства и отворени проблеми на литературната прагматика. Причината знаменателно изтъква отново полски учен – Р. Жиманд, на чийто интересен и често провокативен стил на теоретизиране Радостина Петрова обръща внимание по друг повод: „*Да се занимаваме със социология на литературата*-пише той - *ще бъде по-добре, ако си даваме сметка,*

че тя е рожба на първородния грях на двустранната редукция между литературата и нелитературата”. Метафората за „греха” между другото съдържа и много важно *memento* за всеки привлечен от социологията на литературата изследовател: 1.) няма нито един елемент в целия възможен обхват на „литературното” (от ритъма на ямба, схемата на сонета и темата на романа до инвентаризирането на националния литературен Канон и избора на писател за държавен глава именно като писател), който да не подлежи с всички права едновременно на социологическа и не- социологическа интерпретация и 2.) в общ рецептивен план литературносоциологически може да бъде всеки текст, на който компетентният читател признава приноси към познанието за литературата в социални категории.

С разбиране за тези зависимости Радостина Петрова приема безконфликтното и отворено към конкретизации определение на Ст. Жулкевски. Ученият очертава като основни предмети на (суб)дисциплината „*авторите, посредниците, литературните произведения, комуникационните ситуации и читателите в техните взаимни връзки, в тяхното функциониране, /.../ и обществените ефекти от тях*. Дефиницията представлява вариант на други опити (в близката на учения немска традиция), чиито лаконични формулировки звучат например като: анализ на „*интеракцията на хората, заинтересувани от литературата*” и „*социалните отношения, които свързват писателя като писател с неговата среда*”. Докторантката познава отлично съществуващите класификации в полската, англосаксонската и други научни школи. Без прокрустови епистемологични граници те очертават най-общо като относително специализирани полета за емпирични и теоретични проучвания на социологията на литературата 1.) „социалната стилистика” и „социалната тематология”; 2.) социологията на творчеството; и 3.) социологията на рецепцията, включваща социологията на вкуса, социологията на публиката и социологията на критиката. Към тях други систематизации добавят: социологията на текста като правила и колективна експресия, социологията на артистичните среди, социологията на авторството, социологията на литературната бохема, социологията на тривиалната литература и бестселъра, социологията на авангарда, който в точния микросоциологически анализ на Е. Сангуинети едновременно иска „*да изтръгне литературната творба както от законите на пазара, така и от меценатския патронат на държавата, образователните институции и властта*” (характеристика, пряко кореспондираща и с наблюденията на Радостина Петрова върху полските авангардни групи).

В такъв историколитературен фокус тематично попада възникването на специфично писателски сдружения, професионалните интереси, статутът, публичният „имидж” и авторепрезентацията на полските литератори като социална общност от междувоенния период на XX в., а един от многото конкретни приноси на Радостина Петрова например е вниманието към терминологизирания конструкт „междувоенно двадесетилетие” и неговите модификации в културните представи на полското общество, в литературноисторическите студии и в митологизиращите стереотипи на популярната култура (включително в полското кино).

3. Характеристика и оценка на дисертационния труд и научните приноси Като теоретичен подстъп първа глава на работата („Мемоарните текстове като източник на информация за литературния историк. Методологически проблеми”) разгръща логично и интерпретира своите познавателни компоненти в подглавите „Паметта”, „Автобиографията” „Автобиографичната истина”, „Мемоарите на писатели”, „Специфика на анализираните мемоарни текстове. Контекст на написване и рецепция”. В прецизно илюстрирания с точни цитати обзор на възгледите на класически (П. Рикьор, Г. Башлар), модерни (Р. Паскал, Ян и Алейда Асман, Ф. Льожон, С. Смит и Дж. Уотсън и др.) учени, са включени и работите на съвременни полски изследователи от различни поколения (Я.Славински, М. Залески, Т. Марушевски, Р. Лубас - Бартошинска, М. Черминска, А. Ченски и др.). В своите компетентни коментари на цитираните мнения докторантката би могла (както много уместно репликира например постколониалната идеологизация на автобиографичния дискурс) да привлече и по - подробно конкретната научна парадигма, в чийто понятиен контекст даден възглед за мемористиката може да бъде разбран най- пълноценно (рефлексията върху паметта, автобиографичното, истината, езика-референт и т.н. у Пол Рикьор например е част от цялостна херменевтична система върху човешкия опит и обективирането му в различни по степен на социализираност символи и културни практики; в някои работи на съпрузите Асман - египтолози и теоретици на социалния контрол над литературата - паметта е особена категория в „неспособната на забрава” древноегипетска култура и свързващ конструкт в литературния канон.) Първото обаче, което един съвременен хуманитарист като Радостина Петрова естествено отхвърля сред своите работни хипотези, е чисто механичната подялба на фикционална (fictional) и не - фикционална (non-fictional) литература. За невъзможността дихотомията да бъде приложена спрямо мемоарите, за сплитането на фикция и фактография при активното

въздействие на художествени конвенции и в двете категории, е писано много от много автори чрез образи на мемоарно - автобиографичната траектория като свързващ мост над „бездната, която фикцията" отваря между автора и текста", за мемоаристите и авторите на дневници като „скрити ексхибиционисти" (Джуди Симънс) и т.н. Отвъд ефектните метафори и цитирани авторитети обаче Радостина Петрова проявява собствен критичен и рационален усет за неизбежното двуединство на интерпретаторския подход към мемоарната литература, което отразява всички напрежения между „аз и другите", „лично и публично", „някога и днес", „живот и писане".

В първия, практически жанрологичен смисъл проблемът за писателската мемоаристика от даден период, направление, поколение, кръг, школа, група, периодично издание, салон, кафене и т.н. задължително съдържа един технически аспект . Като изследователски процедури той обхваща авторския регистър и текстовия корпус от книги и публикации в периодиката, мотивировка на включването и изключването на определени писатели - мемоаристи и мемоарни произведения, текстологичен апарат, класификация, хронологии, датиране, категоризация, пояснителни коментари за персоналии и реалии. С теоретичната аргументация и с практическото осъществяване на тази задача Радостина Петрова се справя отлично, дори включва в края на дисертационния труд и биобиблиографско приложение информация „Кой кой е". То функционално ориентира читателя, независимо дали той има специализирани литературоведски, славистични и полонистични квалификации.

Втория аспект в подхода към писателската мемоаристика условно характеризират определения в духа и от рода на „метафизичен", „онтологичен", „херменевтичен" или „феноменологичен". Не трябва да пренебрегваме и особените етични акценти в него: как, според какви правила, с каква символична власт, познавателни компетенции и последици отсъждаме кое е фикционално, кое - конвенционално и кое – документално в писателските спомени; как признаваме автентичността и компетентността на разказвача в двупосочния ход на мемоарното време, неговата коректност към личности, литературни факти, културни конюнктури и политически събития, „искреността" му, които различни документирани ситуации и конфронтации с други документи, свидетелства и мемоари потвърждават или опровергават; какви са сходствата и разликите в темпорален, събитийно селективен, стилово конвенционален и друг смисъл между основните форми на житейската

ретроспекция, засвидетелствана от пишещия индивидуален „Аз”-автобиографията, мемоарите, дневникът? В тази серия теоретични въпроси Радостина Петрова набляга върху необходимостта „ да се обърне внимание по-скоро на оценките за реалността, които съдържат този тип текстове, както и ролята в осмислянето на историческите събития, която самите мемоаристи си приписват и която определя стратегиите за изграждане на техните текстове.” (с.11) Специалното внимание на докторантката към писателската мемоаристика в нейния общ теоретичен анализ, изглежда, освен естествените и предполагаеми следи от професионалната работа с езика, стила и жанровите конвенции, не я откроява като някакъв уникален вид сред спомените на други групи професионали. Някои от тях - особено политици, дипломати, военни и интелектуалци обикновено завещават значителна мемоарна продукция в много национални култури и определени глобални конюнктури (краят на Студената война например тласна огромна мемоарна вълна откровения в иначе непроницаемо мълчаливата шпионска професия). Повече исторически колорит личи в подглавата „Специфика на анализираните мемоарни текстове. Контекст на написване и рецепция”. В нея Радостина Петрова убедително реконструира духовната атмосфера на междувоенното десетилетие в Полша с онези негови политически, социални, културни и литературни тенденции, които са важни за разбирането на създадената тогава мемоаристика и нейната критическа рецепция в първите следвоенни и последвалите години. Докторантката отделя специално внимание на авторефлексията върху принципите и смисъла на мемоаристиката у писатели като Я. Ивашкевич, Ал. Ват (много уместно е отбелязано влиянието на чисто политическия прочит на техните биографии според компромисите в гражданското им поведение през годините на „народна Полша”, наричана от дисидентите с „новоговорното” съкращение PRL), А. Слонимски, Я. Шпевак и др. В обобщение - анализите на Радостина Петрова потвърждават нещо особено характерно за модерната теория на мемоарния и сродните му жанрове - потенциалната роля на литературната публика в създаването на жанров ореол около онова, което се смята за „личен” текст и неговата рецепция не може да се предвиди поради множеството фактори (от рекламата и снобизма до стратегиите на литературната педагогика), които я формират.

Втора глава на дисертационния труд „Литературният живот –между колективния сюжет и личния спомен” започва с ясен, функционално разгърнат без многословие, коректен към автентичните текстове и контексти, и поучителен с ерудитската си прецизност обзор на термина „литературно поколение”. Не са лишени от

смисъл колебанията, дали тази фразеологизирана категория, чиито параметри могат да бъдат описани от демографията и биологията до социологията и критиката на идеологиите, не изглежда твърде обща или натрапена в апарата на литературния историк („млади” и „стари” например за д-р Кръстев не са възрастови определители, а състояния и естетики на творческите духове). Терминът обаче остава аргументиран и увековечен за социологията на литературата в споменатата забележителна книга на К. Вика от 1977 г. „Литературните поколения”. Сам представител на едно ярко поколение в полската литературна наука и на Краковската критическа школа, Вика проникновено осмисля целия антипозитивистки обрат в хуманитарната мисъл от В. Дилтай до К. Манхайм и Фл. Знанецки в рефлексиите им върху интегралните линии между човека, съвременниците, паметта, екзистенциалния опит, обществото, културата и литературното творчество. Радостина Петрова скицира възможните приложения на класификациите на Вика и други учени за личностните, асоциативните и институционалните доминанти в импулсите за писателска интегрираност в групи и в профила на литературното поколение, степента на междуличностна и творческа свързаност, вербално експресивна комуникация (манифести, есеистика, отворени писма, различни метатекстове) и публична презентация на литературните връстници в поколенията на „Млада Полша” и Скамандритите, както и периферийните литературни кръгове и сдружения. Предисторията на „Скамандър” в кабарето „Пикадор”, разказана от Радостина Петрова, може да служи и като добър пример за немеханично – т.е.- функционално привличане на литературноисторически сюжет в теоретичен анализ на мемоарен текст. Такъв анализ докторантката убедително демонстрира върху специфичните „топоси” в спомените на Ю. Тувим („Нашата първа вечер”), А. Слонимски („Историята на Пикадор”) и Я. Ивашкевич („Спомен”). Посветеното на „Скамандър” внимание в работата на Радостина Петрова се налага не само от значението на групата в модерната междувоенна полска литература и култура, но и поради важната вторична необходимост от „мета- систематизация” на големия масив архивни и издадени документални източници, критическа и научна литература върху „петорката”, както и на персоналните ореоли, мълви и митове около колективната легенда „Скамандър”. Разнородните източници не са пречка пред висока обобщителност в анализите на Радостина Петрова на знаковите трансфери между личностни отношения и публични жестове, обща програма и индивидуални експерименти, литературен елит и бунтуващите се срещу него, консолидация пред конкуренцията и вътрешнонкурентна дезинтеграция в нови обществени условия или по

законите на лидерството. Докторантката изследва алтернативните разкази за двадесетилетието и мемоарните свидетелства на литературни групи като експресионисти, футуристи, краковски авангардисти, квадриганти, но описва и професионалния живот на дистанциран от групите литератор като В. Гомбрович. Във възможно най- обобщена и сбита форма трябва да се изтъкне, че в тази част от работата на Радостина Петрова „по-свободни" от дефиниционната строгост понятия като литературен ... манифест, скандал, култ, мит, легенда и др. добиват едновременно наситен историколитературен обхват и стабилен терминологичен и теоретичен статут. Трета глава на дисертационния труд „Социални роли на писателя през междувоенното десетилетие. Форми на публично присъствие" в максимална степен следва проблемните сфери на литературносоциологическите категории, но и в не по-малка ги надхвърля с оригинални анализи на солидната фактология. В последователни тематични кръгове тази част от работата е посветена на институцията творчески дебют и другите форми на литературна инициация, експанзията на литературата към радиото и киното, постепенната професионализация на писателския труд, материално-икономическата мотивация и възнаграждението за него, семиотизираното поведение и „литературността" в характерните за различни времена стилизирани образи на полския писател като национален бард и пророк, патриот, изгнаник, заточеник, затворник, бохем (цѐнен щрих предвид избуялия в България литературен култ към Ст. Пшибишевски на прелома между XIX и XX в.,), декларирaн пазител на континюитета с високопатетичната романтична традиция и позитивистката социална моралистика, или скъсващ с тях радикален експериментатор – разрушител на „еснафските" вкусове и нрави, като посетител на артистично кафене, участник в сериозни и пародийни литературни ритуали, като популярна светска и салонна личност, ексцентричен денди, сноб и чудак, публична знаменитост, граждански и политически активист, борец срещу цензурата и авторитарните тенденции в контрола над литературата, като посланик на полската литература в нейните диалози с други литератури, (което очертава много перспективен славистичен компаративистки паралел в работата, особено при интернационалните амбиции на Маринети и изобщо на футуризма, достигнал от Варшава до Ямбол, както и ролята на славянската (нео)митология в направлението) .

В Заключението Радостина Петрова обобщава наблюденията и изводите в анализираните от нея тенденции в полската писателска мемоаристика , а завършващите думи „мемоарите се оказват изключително ценен източник не толкова за фактологията

на литературния живот, колкото за принципите, според които той функционира като знакова реалност”, наред с другите достойнства на това забележително и талантливо изследване изправят неговия читател пред отвореността и множеството интерпретаторски перспективи на модерния не само по датата на своята поява текст на научно компетентната и интелектуално отговорна хуманитаристика.

4. Критични забележки и препоръки

Такива нямам по същество, освен очакването, че докторантката ще развие във варианта на дисертацията си като книга още по- детайлна систематизация на повторяеми топоси и текстообразуващи елементи в мемоарните текстове (мемоарна мотивация, задължителни и пропуснати събития, баланс между мемоариста като заявен говорител на група, школа, направление, идеология и индивидуален творчески „аз”, съотносимост на литературното и например политическото време, баланс между личното и писателското в биографията, кодове в избирането на псевдонимите и т.н.) Без амбицията непременно да конструира формален (в смисъла на схемите у Проп или Греймас) модел на мемоарния жанр, такава типология би нарушила преобладаващата „леност”, която литературната наука проявява пред мемоаристиката, често оставяйки нейната (изградена върху конвенции) „документалност” на историците и биографите с позитивистка нагласа.

5. Заключение

С пълна убеденост във високите научни качества, оригиналните изследователски приноси и тяхната приложимост в академичното преподаване на полонистиката, давам своята категорично положителна оценка на рецензирания дисертационен труд и предлагам на Почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Радостина Петрова по *Област на висше образование* 2. *Хуманитарни науки*, *Професионално направление* 2.1. Филология, *Докторска програма* „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (полска литература).

12. 08. 2016 г. **РЕЦЕНЗЕНТ:.....**

Проф. д-р Яни Милчаков